

ARAP BAHARI VE TÜRKİYE: SİYASİ COĞRAFYA AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Arab Spring and Turkey: An assessment on Political Geography

Yrd. Doç. Dr. Taşkın DENİZ¹

ÖZET

Bu çalışmada; Kuzey Afrika ve Arabistan Yarımadası'nda 2010 yılının son aylarından itibaren yaşanmaya başlayarak devam eden ve Arap Baharı adı verilen toplumsal olaylar üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda siyasi coğrafya açısından; hareketin yaşandığı sahanın coğrafi özellikleri, enerji kaynakları açısından önemi, ABD ve AB devletlerinin mekânsal düzenlemedeki amaçları ve rolleri, tarihi ve coğrafi bağları nedeniyle yaşanabilecek gelişmeler karşısında Türkiye'nin tutumuna değinilmiştir.

Mekânı oluşturan coğrafi unsurların her ülkeye eşit bir şekilde dağılmamış olması, söz konusu unsurların paylaşımı için plan ve projelerin ortaya konmasına ve bu amaçla sınır mücadelelerinin, ayaklanmaların ve iç savaşların yaşanmasına neden olmaktadır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu devletlerinde yaşanmakta olan Arap Baharı Hareketi de bu duruma örnek oluşturmakta ve yeni dünya düzeni açısından önem taşımaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, süreçten en fazla etkilenen devletlerin başında yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye akılcı, barış yanlısı demokratik bir siyaset belirleyerek gelişmelere uyum sağlayacak çok yönlü politika izlemelidir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Coğrafya, Türkiye, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Arap Baharı

¹ Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
taskindeniz@karabuk.edu.tr

ABSTRACT

In this study, ongoing social events, from North Africa and the Arabian Peninsula in the last months of 2010 called Arab Spring were studied. Within this context, geographical features of the area, the importance of energy resources objectives and roles of the U.S. and the EU states in spatial regulation, Turkey's attitude towards the possible developments due to the historical and geographic relations.

Not distributing the geographic features to each country equally cause organization of plans and projects for sharing the mentioned features and border disagreements, revolts and civil wars. The Arab Spring Movement being experienced in North African and Middle Eastern states are an example of this situation and is important for forming the new world order. Turkey is one of the most affected states due to its geographical position. Therefore, Turkey should follow a rational, peaceful and a democratic multidimensional policy to ensure compliance with the developments in the political setting.

Key Words: *Political Geography, Turkey, Middle East, North Africa, Arab Spring*

GİRİŞ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, önemli suyuollarının geçiş güzergâhında bulunmaları ve yaklaşık 150 yıldır petrol - doğalgaz gibi zengin enerji kaynaklarının varlığı nedeniyle güçlü devletlerin hâkimiyet mücadelesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu özelliği ile saha, siyasi coğrafya açısından önemini yitirmemektedir.

19. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa'da sanayinin hızla yayılması sonucunda ucuz ve bol hammaddeye sahip olabilme konusunda ortaya çıkan rekabet ortamı, dünya siyasetinde sömürgeciliğin doğmasına zemin hazırlamıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren hızlanan sömürge edinme yarışı, ihtiyaç duyulan enerji kaynakları (petrol ve doğalgaz) açısından zengin ülkelerin mekânsal ve ekonomik açıdan elde tutulmasına yönelik siyasi ve askeri girişimlerin yapılmasına neden olmuştur. Bu girişimlere örnek olarak; I. ve II. Yerküre Savaşları, İsrail'in kurulması, Büyük Orta Doğu Projesi, Körfez Savaşı, Afganistan ve Irak işgalleri ve son olarak da Arap Baharı örnek verilebilir.

2009 yılından beri ABD, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi pek çok gelişmiş devlette yaşanan ekonomik kriz ve artan enerji fiyatları, bütçe açıklarının kapanmasında enerji kaynaklarının daha ucuz ve güvenli bir şekilde temin edilmesinin gerekliliğini artırmıştır. Bu amaçla petrol ve doğal gaz açısından zengin Kuzey Afrika ve Ortadoğu devletlerine yönelik ekonomik çıkarlı siyasi girişimler ön plana çıkmıştır. Ancak bu kez her zamankinden farklı olarak ABD ve müttefikleri, doğrudan askeri müdahale ile değil halk isyanlarının çıkarılması ve desteklenmesi yoluyla, kendileri açısından uyumsuz görünen liderlerin görevden ayrılmasını sağlayarak, mekânsal bir düzenlemeye yönelmişlerdir. Özellikle Libya'da koalisyon güçlerine verilen destek ve ABD Temsilciler Meclisi'nin 2012 Bütçesi'nde Mısır'a 250 milyon \$ sosyal yardım ve 1.3 milyar \$ askeri yardım; Tunus'a ise 30 milyon \$ ayırması verilen desteği açıkça ortaya koymaktadır.

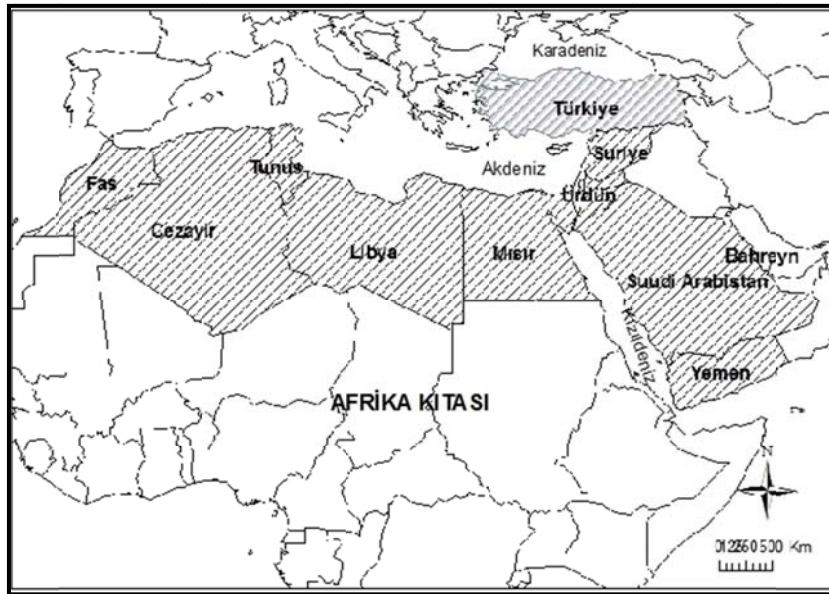
Yaşanan süreçten olumsuz etkilenen devletlerden başında, bölge devletleri ile tarihi ve mekânsal bağları bulunan Türkiye gelmektedir. Türkiye ve ilgili devletler arasında siyasi sorunların ortaya çıkması, bölge devletleri ile gerçekleştirilen ticaret hacminin daralması ve turizm faaliyetlerinin azalması, Suriyeli yaklaşık 80.000 göçmenin Türkiye'ye sığınması, yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ve tepkilerini dile getiren bir kamuoyunun oluşması, BM'de siyasi aktörler arasındaki gruplaşmaların ve vetoların yaşanması gibi gelişmeler; Türkiye açısından yaşanan sıkıntılara örnek verilebilir. Değişimlerin yaşandığı devletler ile siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkilerin varlığı, etnik grupların hâlâ ülkelerinde isteklerine kavuşamaması, Mısır'da olduğu gibi devlet yönetiminde ordunun ön planda olmaya devam etmesi, bölge ülkeleri üzerine yeni projelerin dile getirilmesi, Türkiye'nin misyonu ve rolü üzerine görüşlerin öne sürülmesi, bölgesel güç olma yolunda ilerleme isteği gibi unsurlar; Türkiye'nin yaşananlara karşı kayıtsız kalmasını engellemektedir.

Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının paylaşımına, siyasi rejimlerinin değişimine ve mekânsal düzenlemeye yönelik bir girişim olan Arap Baharı, sahip olduğu özellikler ile siyasi coğrafya açısından önem taşımaktadır. Söz konusu özellikleri ve önemi, bu çalışmanın gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

Arap Baharı: Sınırları ve Özellikleri

18 Aralık 2010 tarihinde, üniversite mezunu ve uzun süredir işsiz olan Mohammed Bouazizi adlı bir gencin kendisini yakması ile Tunus'ta başlayan ve kısa sürede tüm Kuzey Afrika ülkelerini saran ayaklanmalar, son olarak 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'ye sıçrayarak yayılışını devam ettirmiştir. Bu süreçte Kuzey Afrika ve bazı Ortadoğu devletlerinde yaşanan devrimci ve yenilikçi otorite muhalefeti hareketler iç ve dış basın tarafından **Arap Baharı** adı ile anılmaya başlanmıştır. Bu adın verilmesinde; olayların mekânsal açıdan Arap devletlerinde yaşanması ve isyanlar sonucunda ortaya çıkacak düzenin Araplar için yeni bir dönemin başlangıcı sayılacağı düşünülmesi de etkili olmuştur.

Kısa sürede domino etkisi ile Orta Doğu'ya sıçrayan Arap Baharının Kuzey Afrika kısmını Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır; Orta Doğu kısmını ise Suriye, Bahreyn, Ürdün, Yemen ve kısmen İran ile Suudi Arabistan oluşturmaktadır (Harita 1). Ancak isyanların büyüklüğü, süresi ve sonuçları her devlette farklı gelişim göstermiştir. İsyandar, önce protestolar ve mitingler şeklinde başlamış zamanla Suriye'de olduğu gibi çatışmalara ve iç savaşa dönüşmüştür. İsyandarın yaşandığı ülkelerde çok sayıda vatandaş yaşamını yitirmiş ve yitirmeye de devam etmektedir. Bu arada bazı devletlerin yönetiminde kısmi ya da köklü değişimler gerçekleşmiştir.

Harita 1: Türkiye ve Arap Baharından Etkilenen Devletler

Arap Baharı'nın gerçekleştiği mekân göz önüne alındığında, üzerinde kurulu devletler ve yaşamakta olan etnik gruplara ilişkin şu ortak özellikler ortaya çıkmaktadır:

* Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde daha huzurlu yaşamışlar ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından uzun yıllar sömürge altında kalmışlardır,

* Bağımsızlıklarını yakın bir süreçte elde etmişlerdir,

* Soğuk savaş dönemi sonrasında bölge, yaşanan güç savaşlarının uygulama merkezine dönüşmüştür,

* Bölgede yer alan devletlerin çoğu, bölge üzerinde çıkarları olan devletlerin kendi istekleri doğrultusunda oluşturdukları rejimler ile yönetilmeye devam etmektedir,

* Bölgede yer alan devletlerde demokrasi tam anlamıyla işlememekte ve bu durum bölgeye yönelik askeri müdahalelerde bir koz olarak kullanılmaktadır,

* Sosyo-kültürel asimilasyona uğramışlardır, bu nedenle ortak değerler ve çıkarlar noktasında milliyetçi bir tutum sergilemekte sorunlar yaşamaktadırlar,

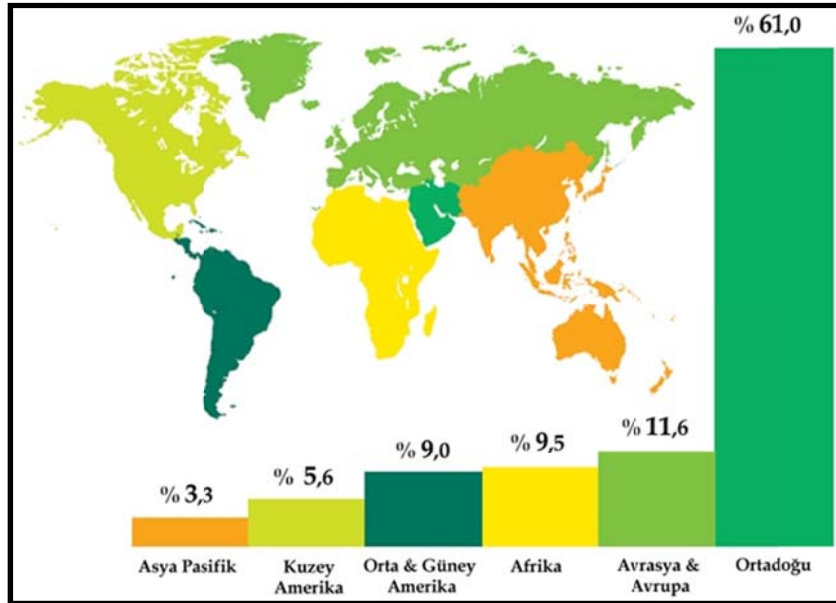
* Devletlerin bir kısmı diktatör ve militarist bir yönetime tabi kalmışlardır,

* Ekonomik açıdan sıkıntılar yaşamaktadırlar ve gelir paylaşımında adaletsizlik yaygındır,

* Eğitim, sağlık, adalet, basın ve medya özgürlüğü, bilişim, kadın hakları, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi sosyo-ekonomik sıkıntılar çok fazladır,

* Etnik çeşitliliğe bağlı iç çekişmeler yaşanmaktadır,

* En önemlisi petrol ve doğal gaz gibi stratejik enerji kaynakları açısından zenginlerdir (Şekil 1).

Şekil 1: 2005 yılı Dünya petrol rezervinin bölgesel dağılımı (<http://ucnoktaforizma.wordpress.com/2011/09/21/ortadoğu-petrol-rezervi/>)

Tüm bu özellikler göz önüne alındığında, enerji kaynaklarının paylaşımı nedeniyle bölgenin her zaman için kırılğan ve istikrarsız bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Arap Baharı Sürecinde Bazı Ülkelerde Yaşanan Gelişmeler

Süreçten her devlet değişik şekillerde etkilenmiştir. Bazı devletlerde süreç daha kısa sürmüş ve değişimler hızlı yaşanmış buna karşın Suriye’de olduğu gibi bazı devletlerde ise süreç daha uzun süreli ve kanlı gerçekleşmeye devam etmektedir.

Libya: Muammer Kaddafi, muhalifler ile mücadelesini uzun süre sürdürmüş ancak sonunda ele geçirilmiştir. Şu anda Geçici Ulusal Konsey ülkeyi yönetmektedir.

Cezayir: 19 yıllık olağanüstü hal durumu şubat 2011’de kaldırılmıştır.

Fas: Kral Muhammet tarafından ekonomik imtiyazlar verilmiş ve yeni oluşturulacak demokratik yapının temellerini belirlemeye yönelik referandum kararı alınmıştır.

Ürdün: Kral Abdullah bin Abdül Aziz tarafından, 1 Şubat 2011 tarihinde başbakanlığını Rifai’nin gerçekleştirdiği kabine dağıtılarak yeni bir kabine kurulmuştur.

Mısır: 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan gösterilerin sonucunda Mısır lideri Hüsnü Mübarek, yaklaşık yarım yüzyıllık iktidarını bırakmak zorunda kalmış ve mahkemede yargılanmaya başlanmıştır.

Ancak devlet yönetimini kaybetmek istemeyen askeri konseyin varlığı yeni halk hareketlerinin başlamasına ve bu doğrultuda Tahrir merkezli gösterilerin artmasına neden olmaktadır. Bu arada yapılan ilk demokratik seçimleri, Özgürlük ve Adalet Partisi kazanmıştır.

Tunus: Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali, 23 yıl yönettiği ülkesini terk etmiş, yeni yönetim kurulmuş ve tüm siyasi mahkûmlar serbest bırakılmıştır.

Umman ve Yemen: Meclisin işleyişi, hükümet ve bakanlıkların çalışmalarına ilişkin rahatsızlık yaratan uygulamalarda düzenlemeye gidildi.

Suriye: Beşar Essad yönetiminin; kendi yanlısı olan halkın desteğini kaybetmemek ve bu arada muhalifleri de etkisiz hale getirmek amacı ile bir yandan 19 Nisan 2011 tarihinde 48 yıldır süren olağanüstü hali kaldırması, siyasi tutuklulara genel af ilan etmesi, çok partili yaşama geçişi sağlayan kanunu çıkarmasına karşın diğer yandan sert müdahalelere devam etmesi, her gün çok sayıda Suriye vatandaşının öldürülmesi; gerçekleştirilen yeniliklerin anlamsız olmasına ve etkisiz kalmasına neden olmaktadır. Yaşanan isyanların ve ölümlerin artması, ABD - AB - Arap Birliği ve Türkiye’nin de tepki göstermesine neden olmaktadır. Bu tepkiler, Birleşmiş Milletler öncülüğünde Suriye’ye karşı yaptırım uygulamalarının gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu arada Essad yönetimine karşı yaklaşık 150 muhalefetin girişimi sonucu kurulan *Suriye Ulusal Kongresi*, Eylül ayında resmen görevine başlamıştır. Ancak ABD ve AB ülkelerinden yeterli desteği görememesi sebebiyle tam olarak amacına ulaşmış değildir. Kofi Annan başkanlığında gerçekleştirilmek istenen yaptırımlar da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suriye’de sürecin bu denli uzun süreli ve kanlı geçmesinde, Rusya, Çin ve İran’ın destekleri de etkili olmaktadır.

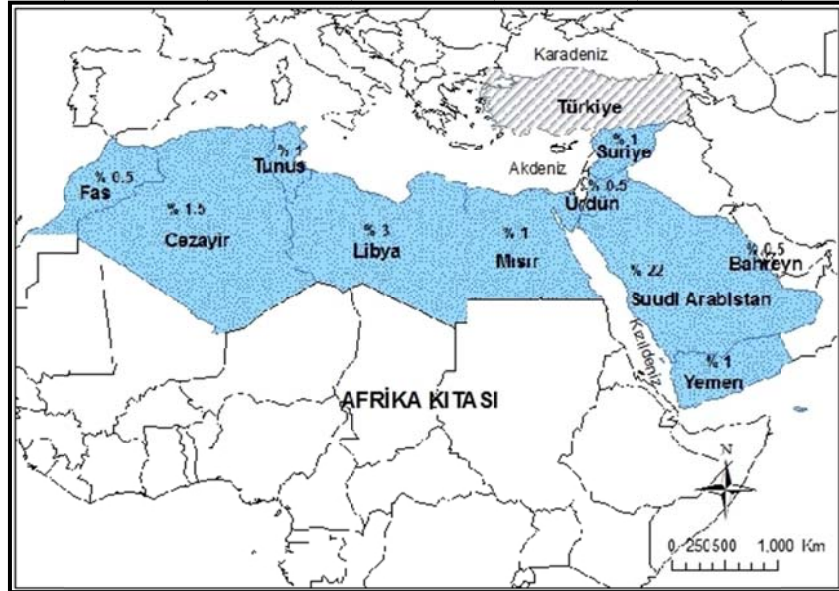
Yaşanan sürecin görünürdeki ortak özellikler ise Friedman'ın (2011:1) görüşleri de göz önüne alındığında şu şekilde söylenebilir: Yaşanan ayaklanmalar, iç dinamiklerden kaynaklanan “yerli” hareketler olup bölgeyi demokratikleştirme projeleri ile hiçbir ilgisi yoktur. Ayaklanmaların tümünde, hedefe ulaşmayı kolaylaştırmak için güçlü bir milliyetçi vurgu ön planda tutulmaktadır. Tabana yayılma nedeniyle ayaklanmalarda belirgin bir lider yoktur. Özellikle hükümetleri ya da devlet başkanlarını düşürmeyi başaran hareketlerdir.

Arap Baharı'nı Ortaya Çıkaran Nedenler

Arap Baharı sürecinde yaşanan ayaklanmalarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz; *demokratik bir yaşam isteği ve demokrasi götürme vaatleri, daha adil ekonomik paylaşım ve refah düzeyi, bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması ve hızlanması, etnik ve inanç çeşitliliğinin etkileri, güçlü devletlerin yeni mekânsal düzenleme çalışmaları, Rusya - Çin ve İran'a karşı yapılanma, İsrail'in güvenlik sorunu ve Filistin Devleti'nin kurulma çalışmaları.*

Demokratik Bir Yaşam İsteği: Günümüzde otoriter rejimler ile yönetilen devletlerin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu durum, bölge halklarının yüzyıllardır baskıcı ve militarist bir otoriter gücün hegemonyasında yaşadığının kanıtıdır. Demokratik gelişmelerin hızla yaygınlaştığı bir ortamda, bölge halklarının bu gelişmelerden etkilenmeleri ve yararlanmak istemeleri de son derece haklı bir istektir. Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden ayrıldıktan sonra enerji kaynaklarının varlığına bağlı olarak İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin hegemonyasında yaşadıkları sömürge düzenine karşı çıkmak, yaşamaya zorunlu kılındıkları kültürel asimilasyona son vermek, daha sosyal ve adaletli bir devlette yaşayabilmek, demokratik haklarını kullanabilmek, siyasi örgütlenme ve sendikal haklarını elde edebilmek, ikinci sınıf insan muamelesi görmemek, sokağa çıkma yasakları ile yaşamamak, yaşamın her alanında kadın - erkek ayrımcılığına son vermek ve insan haklarının etkin olduğu bir devlette yaşamak amacıyla başlatılan isyanlar, kısa sürede yayılma göstermiştir. Belirtilen nedenlere ABD'nin demokrasi götürme söylemi, erkler ayrılığının tam anlamı ile uygulanmaması, güçlü bir muhalefetin bulunmaması, basın ve medya özgürlüğünün kısıtlı olması gibi faktörleri de eklemek gerekir. Yaşanan süreç Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali, Libya'da Muammer Kaddafi, Mısır'da Hüsnü Mübarek ve Suriye'de Beşar Essad gibi otoriter ve militarist yöneticilerin sıkıntılı bir döneme girmesine neden olmuştur. Aslında yaşanan tüm bu olayların temelini, enerji kaynaklarının (petrol ve doğalgaz) bölgedeki varlığı oluşturmaktadır.

Daha Adil Ekonomik Paylaşım ve Refah Düzeyi: Ortadoğu ve Kuzey Afrika sadece belirli bir coğrafi bölgeyi değil, aynı zamanda farklı medeniyetleri, kültürleri, sosyal yapıları, ilişkileri ve çıkar çatışmalarını da ifade etmektedir. Geleneksel yapılarla modern yapıları, kaos ile düzeni, sosyal zıtlıkları, en zenginlerle en fakirleri, geleneksel monarşilerle demokratik uygulama çalışmalarını bünyesinde barındırmaktadır (Dursun, 2003:2). Bölge; jeostratejik konumu, barındırdığı zengin enerji kaynakları, sahne olduğu ve zaman zaman terör boyutlarına varan ve giderek yayılan etnik-milliyetçi, radikal-dinci akım ve hareketleriyle dünyanın önemli ve dikkat çekici bölgelerinden birini teşkil etmektedir (Öztek, 2008: 273) (Harita 2).

Harita 2: Arap Baharı Kapsamındaki Ülkelerin Dünya Petrol Rezervindeki Yüzdeleri

Durum böyle olunca bölgedeki etnik gruplar artık daha huzurlu bir yaşam ve adil bir ekonomik düzen istemektedir. Çalışmalarına karşın petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirin kendi aralarında değil de iktidar ve çevresi tarafından paylaşılması, iktidar sahiplerinin -değişmekle birlikte- milyarlarca \$'ı bulan servetlerine karşın vatandaşların açlık düzeyinin altında yaşaması, genç nüfusta işsizlik oranının yüksek olması, önemli miktarda paranın silahlanmaya harcanması ve geri kalan az miktardaki gelirin vatandaşlar arasında paylaşılması gibi durumlara artık son verilmek istenmektedir.

Ortadoğu devletlerinde savunma harcamaları üst düzeyde gerçekleşmektedir. Örneğin; 2012 yılı için silahlanmaya ayrılan bütçenin yaklaşık olarak İran'da 13 milyar \$, Irak'ta 17 milyar \$, Suriye'de 3 milyar \$, BAE'de 40 milyar \$ ve Suudi Arabistan'da 50 milyar \$ olduğu basın ve medyada açıklanmaktadır. Söz konusu devletlere ait rakamlar dâhi bölge genelinde silahlanma için ayrılan bütçenin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB liderliğindeki iki kutup arasında adeta bir mücadeleye dönüşen silahlanma yarışından Ortadoğu'da payını almıştır. Özellikle ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi batılı devletler, silah bağışlama yoluyla Ortadoğu devletlerinin militarist yapısını güçlendirmiş ve petrol paylaşımına yönelik elde etmiş oldukları ayrıcalıkları sürdürmek için bölgeye ilişkin temel parolalarının "petrole karşı silah" olduğunu ortaya koymuşlardır. Ortadoğu'nun bu denli silahlanmasında; bölge ülkelerinin devlet ve toplum yapıları, sosyo-ekonomik sorunları ile İsrail Devleti'nin bölgedeki varlığı da önemli rol oynamaktadır.

Bilişim Teknolojilerinin Yaygınlaşması ve Hızlanması: Arap Baharı süreci ile ilgili önemli ayrıntılardan biri de, yaşanan her olayın kısa sürede basın ve medyaya

aktarılarak tüm dünyaya dağıtılmasıdır. Bu durum; ülkelerde yaşananların açıkça bilini hale gelmesinde, olaylara yönelik kamuoyu oluşmasında ve adli süreçte delil olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Diğer bir açıdan, sürecin yaşandığı ülkelerdeki insanlar basın ve medya sayesinde başka ülkelerdeki yaşam şartlarını, ekonomik gelişmişliği, insan haklarının uygulanabilirliğini vb. farklılıkları takip ederek kıyaslama yapabilmıştır. Böylece Arap Baharı'nın temel unsurunu oluşturan ayaklanmalar için gerekli kamuoyunun oluşumu hızlanmıştır. Bu konuda uluslararası etkinliğe sahip televizyon kanallarının El- Cezire gibi bölgede etkin olan kanalları yönlendirmesi önemli rol oynamıştır.

Etnik ve İnanç Çeşitliliğinin Etkileri: Demokratikleşme sorunu Ortadoğu İstisnacılığı'nın *-Middle East Exceptionalism-* önemli parçalarından birini teşkil etmektedir. Sorun aşılmadığı sürece, bölgeye ilişkin “ istisnacı ” yaklaşımların devam edeceği bir gerçektir. Demokratikleşme sorununun en büyük aktörlerinden biri de, kolonyal dönemde bölgede etkili olan Avrupalı güçlerdir (Muravchik, 1994:15). Ortadoğu'nun tarih boyunca karmaşa içerisinde olması ve demokrasi sorunun aşılmasındaki önemli etkenlerin başında, çıkar ve amaçları birbirlerinden farklı özellikler taşıyan *etnik yapının çeşitliliği* gelmektedir.

Arap Baharında ön planda olan devletlerin nüfus ve etnik yapıları incelendiğinde; çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde iki önemli ortak özellik vardır. Bunlar; bölgede etnik olarak Arapların - Türklerin ve Farsların çoğunlukta olması ve nüfusun yaklaşık % 90'ının Müslümanlardan oluşması yani bir İslam coğrafyası olmasıdır. Ayrıca, İslâmiyet'in yanında Yahudilik ve Hıristiyanlık da bölgedeki siyasi gelişmelerde her zaman önemli bir role sahip olmuştur. Bölgede Müslümanlar çoğunluk oluşturmalarına karşın hepsinin İslam anlayışı aynı değildir. Sünnilerin oranı yaklaşık üçte iki, Şiiilerin ise üçte birdir. Sayıları daha az olan Hıristiyanlar da bölünmüş durumdadırlar (Parlar, 2002:31). Bu denli etnik ve inanç çeşitliliği, Arapların ulusal birlik kurarak milli bir güç oluşturmalarını engellemektedir. Yaşanılan bölünmüşlük konusunda; *aralarında yüzyıllardır süren sınır çatışmaları ve kan davaları, ekonomik sıkıntılar, ekonomik çıkarların paylaşımı, eğitim düzeyinin düşük olması, kaçakçılığa bağlı rant mücadelesi, demografik sorunlar, diğer güçlü devletlerin oyunlarına gelerek kışkırtılmaları, su sıkıntısının yarattığı gerginlik ve yapay çizilmiş devlet sınırları* da önemli rol oynamaktadır.

Güçlü Devletlerin Yeni Mekânsal Düzenleme Çalışmaları: Yaşadıkları ekonomik krizin etkilerini daha çabuk silmek isteyen İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletler ABD liderliğinde yeni mekânsal düzenlemelere girişmişlerdir. Böylesine bir girişimde; artan petrol, doğal gaz ve altın fiyatları nedeniyle bütçelerinde oluşan açıkları kapatabilmek, sahadaki petrol ve doğalgaz kaynaklarının paylaşımını ve arzını kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirebilmek, bölgeye gerçekleştiren silah satışını artırarak silah pazarına dayalı gelirlerini artırmak temel hedefleridir. Bu hedeflerin yanında bölgedeki nüfuzlarını sektöre uğratabilecek liderlerin tasfiyesini sağlamak, Rusya - Çin ve İran'a karşı bölgedeki nüfuzlarını kuvvetlendirebilmek, II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından oluşturulan IMF - Dünya Bankası - Dünya Ekonomi Örgütü - OECD gibi kurumların eski etkinliklerini tekrar kazanmalarını sağlamak istemeleri de etkili olmaktadır.

ABD ve müttefikleri, Arap Baharı kapsamında otoriter rejime sahip devletlerin iktidardaki yöneticilerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek ya da şekillenmeye uymayanların iktidardan uzaklaşmasını sağlamak istemektedir. Buradaki temel amaç, kendi çıkarları ile uyumlu yöneticilerin iktidarda kalmasını ya da yönetime gelmesini sağlamaktır. ABD ve müttefikleri, bu kez askeri müdahale gibi klasik bir girişim yerine bölgedeki etnik grupların isyan etmesini sağlayarak amaçlarına ulaşmaktadır.

Burada akla gele soru şu olmaktadır. Mısır ve Suudi Arabistan zaten ABD'nin Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'ndaki müttefiki değil miydi? Neden bu devletlerde de yöneticilere karşı isyanlar yaşanmıştır? Bu soru şu şekilde cevaplandırılabilir: Mısır ve Suudi Arabistan uzun yıllardır ABD'nin petrol temini ve silah satışı konusundaki en büyük ticari ortaklarıdır. Bu ortaklıklardan ABD - Mısır ortaklığı, 1960'lı yıllarda Süveyş Kanalı'nın güvenliği konusunda ABD'nin İngiltere - Fransa ve İtalya'ya karşı Mısır'ı desteklemesi ve sonucunda Mısır'ın bağımsızlığını elde etmesi ile başlamıştır. ABD - Suudi Arabistan ortaklığı ise 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim sonucunda petrol temini konusunda bölgede (SSCB dışında) sadece Suudi Arabistan'ın kalmasından dolayı ABD'nin Suudi Arabistan'la ilişkilerini güçlendirmesi ile başlamıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından başlatılan terör ile mücadele girişimi, Suudi Arabistan'ı, ABD açısından bölgede daha önemli bir müttefik haline getirmiştir (Aydın, 2011:5-9). Kısacası ABD istediği koşullarda petrol almakta bunun karşılığında silah satmakta, yani çıkarlar kesişmekteydi. İsyanlarda kullanılan ve bölgede etkin olan terör gruplarının elinde bulunan silahların ABD ya da İsrail menşeli olması da dikkat çekicidir. Ancak 2009 yılından beri ABD'de ekonomik krizin yaşanması, 6 Ağustos 2011'de tarihinde ilk kez ABD'nin kredi notunun düşürülmesi, 17 Eylül 2011 tarihinden beri *Wall Street'i İşgal Et (Occupy Wall Street)* protestolarının gerçekleşmesi ve bu arada petrol fiyatlarının yükselmesi, ABD'nin artan enerji ihtiyacını ve bütçe açığını karşılamada daha ucuz petrol temini konusunda hem Mısır, hem de Suudi Arabistan ile ticari sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu durumun doğal sonucu Arap Baharının ortaya çıkış ve gelişimi ile kendisini belli etmiştir.

Yaşanan süreçte Arap dünyası içerisindeki bölünmüşlüğe bağlı olarak Hüsnü Mübarek gibi ABD ve İsrail yanlısı eski devlet yöneticilerinin varlığı da unutulmamalıdır. Hüsnü Mübarek yıllarca İslam dünyası ve bölge liderliği gibi çıkarları uğruna ABD ve İsrail yanlısı olarak hareket etmiş fakat tıpkı Irak'ta Saddam Hüseyin'e olduğu gibi ABD ve müttefikleri açısından misyonunu tamamlayınca isyanlar sonucunda iktidarını kaybetmiştir.

Rusya, Çin ve İran'a Karşı Yapılanma: ABD ve AB devletleri, yaşanan ekonomik kriz nedeniyle gerek dünya siyasi ve ekonomik platformunda gerekse de ülke sınırları içerisinde kendi vatandaşlarına karşı zor durumlara düşmektedir. Buna karşın krizden fazla etkilenmeyerek güçlenmeye devam eden Rusya, Çin ve İran gibi devletlerin varlığı da ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya açısından sorun teşkil etmektedir. Rusya, Çin ve İran'ın bölgede nüfuzunu artırması ve enerji kaynaklarının arzı konusunda uygulanmaya çalışılan politikalara karşı çıkmaları, bölge devletlerinin ABD ve AB devletlerine karşı tepkisini ve güvensizliğini daha da artırmaktadır. Bu nedenle ABD ve müttefikleri, bölgedeki nüfuzunu ve enerji arzındaki güvenliklerini kaybetmemek amacı ile kendilerini destekleyen etnik gruplar ile birlikte hareket ederek Rusya, Çin ve İran'a karşı yeni bir

düzenlemeye gitmektedir. Bu süreçte uygulanan *etnik grupların mevcut yöneticilere karşı isyan etmelerini sağlamak, silah ve para yardımı yapmak, basın ve medya sayesinde kamuoyu oluşturmak* gibi girişimler yeni stratejik unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

İsrail'in Güvenlik Sorunu: Rusya yanlısı görünen İran ve Suriye'nin güçlenmesi, ABD ve tüm Yahudiler için İsrail'in güvenliği sorununu ortaya çıkarmaktadır. ABD tarafından şer devlet olarak ilan edilen İran'ın güçlenmesi, diğer Arap devletlerine karşın daha muhafazakâr ve devletçi bir yapı göstermesi, İsrail'e karşı sert bir tutuma sahip olması gibi nedenlerden dolayı ABD güçlü bir İran ve güçlenmeye çalışan Suriye'yi bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu nedenle Yahudi lobisi, bölgedeki hareketliliğe her konuda destek olarak ve süreçten etkilenen devletlerin liderlerine siyasi ultimatolar vererek etkisini göstermektedir. Bu ultimatolar son zamanlarda İran'a yönelik askeri müdahale söylemlerini de artırmaktadır.

Filistin Devleti'nin Kurulması Çalışmaları: Eylül 2011'de bağımsız Filistin Devleti için BM'de gerekli temaların başlaması, bölgede var olan düzenin değişmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda hem İsrail'in güvenlik sorunu, hem de İsrail'e karşı olan dünya kamuoyunun tepkisinin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacağı kaçınılmazdır. Bu sorunu engellemenin temel yollarından biri de, bölge devletlerinin yöneticilerinin, kendi çıkarları doğrultusunda değişmesini sağlayacak isyanlarının başlatılması ve siyasi açıdan karışık bir bölge oluşturulmasıdır.

Türkiye, Çekilen Arap Baharı Fotoğrafının Neresinde?

Coğrafi konumu, dini inançları ve tarihi bağları nedeni ile Türkiye, söz konusu süreçten etkilenmektedir. Bu durum, Türkiye'yi siyasi karışıklıklar yaşayan devletler ile ilişkilerinde denge unsuruna dayalı ama çok yönlü bir siyaset izlemeye yönlendirmektedir. Türkiye'nin üstlendiği ya da Türkiye'ye yüklenmek istenen rol, komşularımız ile sıfır sorun hedefinin yeniden değerlendirilmesi gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Türkiye, büyük ihtimalle Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında yer alan ve bu nedenle aşama aşama uygulamaya konulan Arap Baharı ile ilgili her türlü gelişmeye hazırlıklı olmalıdır. Bu kapsamda söz konusu sahada yer alan devletler ile olan askeri, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve dini ilişkilerini çok iyi analiz etmelidir.

Türkiye, bölge devletleri ile üstünlük ya da hâkimiyet kurma düşüncesine girmeden eşitlik ve saygınlık çerçevesinde çok yönlü ilişkiler kurmalıdır. Bu doğrultuda, bölgedeki sorunlara kayıtsız kalmamalı, barış ve istikrar arayışı çalışmalarına aktif olarak katılmalı ve bölge devletlerinin güvenini kazanmalıdır. Genç ve dinamik muhalif gücün başarılı olması durumunda önündeki en büyük sıkıntı, siyasetteki kapasite ve deneyim eksikliği olabilir. Bu durum, ileriki süreçte yeni oluşturulacak yönetim kadrolarının oluşturulmasında ve dolayısıyla devletlerin yönetiminde sıkıntıların yaşanmasına yol açabilir. Bu kapsamda Türkiye, demokraside sahip olduğu deneyimi yeni yönetim oluşumu sağlanacak devletler ile paylaşmalıdır. Böyle bir girişim Türkiye'ye bölge liderliği açısından artı bir kazanım sağlayacaktır. İdeal anlamda bakıldığında, Türkiye'nin bölgenin demokratikleşmesinden en fazla memnun olacak devletlerden birisi olacağı açıktır (Oğuzlu, 2001: 39).

Süreç boyunca Türkiye; Rusya, İran, Suriye ve İsrail ile olan ilişkilerini daha dikkatli bir şekilde sürdürmelidir. Aksi takdirde bu devletler ile yaşayacağı sorunlar, Türkiye'nin barış ve güven ortamına dayalı bir Ortadoğu isteğini zora sokabilir. Bu açıdan ele alındığında Türkiye, artan petrol ve doğalgaz ihtiyacını, sağlanabilecek huzur ve güven ortamında daha rahat bir şekilde karşılayabileceğini unutmamalıdır.

Suriye'de başlayan iç çatışmalar ile birlikte Türkiye'ye gelen sığınmacı sayısı ekim 2012 itibarı ile yaklaşık 85.000'e ulaştı. Sığınmacılar için gerekli alt yapı ve insani yardımların sağlanması Türkiye için önemli bir maddi yük oluşturmaktadır. Bu maddi yükün uluslararası örgütler tarafından sadece sözlü iltifatlar ya da teşekkürler ile değil maddi anlamda da desteklenmesi sağlanmalıdır. Bu arada son zamanlarda sığınmacılar ile Türk vatandaşlar arasında yaşanan sosyal sorunlar da göz ardı edilmemelidir. Yetkililer tarafından gerekli önlemler alınmalıdır.

Görüldüğü üzere Türkiye, siyasi coğrafya açısından coğrafi konumunun sağladığı stratejik önem ve çevresindeki sıcak temas alanları nedeniyle Ortadoğu'nun geleceği üzerine sergilenen mekânsal paylaşım dayalı senaryolarda çok önemli bir yere sahiptir. Uluslararası her türlü sorunda ya da savaşta Türkiye mutlak bir tavır takınmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye iç ve dış siyasette istikrarlı olmalı, uzun vadeli çok yönlü stratejik planlamalar yapmalı, kendi çıkarlarını belirleyerek bu çıkarlar doğrultusunda hareket etmeli ve her türlü senaryoya karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu konuda mekâna dayalı unsurlarının ulusal ve uluslararası siyasetteki etkisini çok iyi değerlendirmelidir.

SONUÇ

Arap baharı ile değişen iktidar yapıları ve devrilen otoriter yönetimler, Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasında bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bölgede uzun süredir dar bir elit zümre ya da belirli bir mezhebin tekelinde bulunan iktidarların ayaklanmalar ile el değiştirdiği ya da demokratikleşme istikametinde reform yapmaya zorlandığı görülmektedir (Sandıklı, 2011:1). Örneğin; Tunus, Mısır ve Libya'da iktidar değişiklikleri yaşanmış, Suriye ise iç savaşın ve olası rejim değişikliğinin eşiğine gelmiştir.

Arap Baharı, diktatörlüğe dayalı rejimlerin değiştirilmesi ve bölgedeki etnik grupların demokratik seçimlerle tanışması gibi olumlu özellikleri yanında, çok tehlikeli gelişmelere de neden olabilecek bir süreçtir. Çünkü yönetim değişikliği yaşanan devletlerde, yeni yönetimlerin kurulması sırasında dış baskılar nedeniyle ortaya çıkabilecek etnik ya da mezhepsel çatışmalar, bölge için istenmeyen bir ortamın oluşmasına yol açacaktır. Bu nedenle devlet yönetiminde etkili olacak siyasetçiler ve bürokratların, devletin yönetimine ilişkin yapılanma ve karar alma mekanizmasında toplumun tamamını temsil edecek bir yapılanmaya gitmesi zorunludur.

Enerji kaynaklarının paylaşımı, yönetimi ve arz güvenliği sadece sahip devletler açısından değil aynı zamanda ABD ve AB devletleri açısından da önem taşımaktadır. Küresel toparlanmanın sekteye uğramasına neden olacak en büyük tehditlerden başında, yükselen petrol fiyatları gelmektedir. Konunun merkezinde ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanmakta olan siyasi istikrarsızlık yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı

söz konusu sahalar üzerine uygulanmak istenen düzenlemelerin kısa sürede bitmeyeceği ortadadır.

Arap Baharının kendi istedikleri şekilde gerçekleşmesi durumunda ABD ve müttefikleri, bir yandan bölge devletleri üzerindeki nüfuzlarının devamlılığını ve enerji arzındaki güvenliklerini sağlamış bir yandan da Rusya, Çin ve İran'a karşı yeni bir düzenlemeyi gerçekleştirerek konumlarını güçlendirmiş olacaklardır. Ayrıca İsrail'in güvenliğinin de temin edilecek olması, yaklaşan ABD başkanlık seçimleri öncesinde Yahudi lobisinin güveninin kazanılmasını sağlayacaktır.

Sürecin sonunda demokratik yönetimlerin ve yöneticilerin egemen olduğu, demokrasi ve insan haklarının ön plana çıktığı, savaş yerine barışın istendiği, silah ticareti yerine bilgi ve teknoloji paylaşımının gerçekleştiği, sosyo-ekonomik gelişmenin hızlandığı bir Ortadoğu İsrail'in işine gelmeyebilir. Böyle bir durumda Ortadoğu, İsrail'in istediği gibi yönlendiremediği bir mekan anlamına gelecektir (Benn, 2011:54).

Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmelerin siyasi ve psikolojik etkileri Afrika kıtasının her köşesine yayılmaya başlamış durumdadır. Afrika ülkeleri ile ilgili çalışan uzmanlar, Mısır ve Libya benzeri ayaklanmaların Afrika'nın genelinde başlayıp başlamayacağını anlamaya çalışıyor. Sorulan soru şu: Sıra kimde? (Orakçı, 2011: 25).

Mısır, Libya ve Tunus'ta oluşacak yeni yönetimlerin, halkın isteklerini göz önüne alan anayasal bir yapılanmaya gideceklerini belirtmesi söz konusu devletlerde yaşayan vatandaşların insani yaşam standartları açısından olumlu bir gelişme olacaktır. Böyle bir gelişme ileriye dönük olarak bölgenin kendisine daha fazla güvenmesi, kendi haklarını savunabilmesi, kendi mekânsal unsurlarını kendi kontrolünde düzenleyebilmesi, daha adil ve huzurlu bir sosyal yaşam yapısı oluşturabilmesi, artık kaos - karmaşa - terör gibi ifadeler ile anılmaması açısından yararlı olacaktır.

2010 yılının son aylarında başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri konusunda temelde düşünülmesi gereken konu " Yaşanan bu ayaklanmaların sonucu ne olacak? Kazananı ve kaybedeni kimler olacak?" sorularının cevaplandırılmasıdır. Büyük olasılıkla kazanan bölgede yaşayan vatandaşlar olacaksa kaybeden de liderler olacaktır. Çünkü liderler ya devrilecekler ya da belirli bir yönetim değişikliğine ve reform yapma yoluna gitmek zorunda kalacaklardır. Hareketlerin olası bir ikinci sonucu ise eğer bölge ülkelerinde yönetim tarzı değişir ve demokratikleşme gerçekleşirse, marjinal gruplar ve terör örgütleri de etkinliklerini kaybedecektir (Sağsen, 2011:63).

Son olarak, Arap Baharının yol açtığı siyasi dönüşümlerin Mohamed Bouazizi'nin öncüsü olduğu alt sınıfın ekonomik açıdan taleplerini ne ölçüde karşılayabileceği (Goldstein, 2011:13), yıllardır çalışmalarına karşın en düşük geliri elde etmeleri, yönetimde etkin olamamaları, siyasi baskı altında yaşamaları gibi sorunları nasıl çözebileceği de belirsizliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- BENN, Aluf, (Çev: Ertuğrul AYDIN), (2011), *Tel Aviv'de Korku ve Daraltının Üstesinden Gelmek*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, Sf: 53 - 56, Temmuz 2011.
- DURUSUN, Davut, *Ortadoğu Neresi?*, stradigma.com, Sayı: 10, Sayfa: 1-6, 2003, Ankara.
- FISHER, Max, (Çev: Ertuğrul AYDIN), (2011), *ABD Bağımlısı Müşteri Devletlerin Düşüşü*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, Temmuz 2011.
- FRIEDMAN, Lara, (2011), *Arap Baharı Ortadoğu'ya Nasıl Bir Hava Getirir?*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Departmanı ve Avrupa Çalışmaları Merkezi.
- GOLDSTEIN, Eric, (Çev: M. Alpaslan BALCI), (2011), *Orta Sınıfın Devrimi*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, Sf: 13 - 15, Temmuz 2011.
- MURAVCHİK, Joshua, (1994), *Blamig America First, Middle East Quarterly*, Volume: 1, No: 3, Page: 15.
- OĞUZLU, Tarık, (2011), *Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler*, Ankara: Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 30, Sayfa: 33-40.
- ORAKÇI, Serhat, (2011), *İsyen Dalgası Sahra altı Afrika'ya Yayılır mı?*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası, Sf: 25 - 26, Temmuz 2011.
- ÖZTEK, Güner, (2008), *Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türkiye - Ortadoğu İlişkileri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, No: 1., Sayfa: 271-285.
- PARLAR, Suat, (2002), *Orta Doğu: Vaat Edilmiş Topraklar*, İstanbul: Yar Yayınları, Mayıs, 2. Baskı,
- SAĞSEN, İlhan, (2011), *Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması*, Ankara: Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 31-32, Sf: 57-67.
- SANDIKLI, Atilla, (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, İstanbul: Bilgesam.

İnternet Adresleri

- <http://ucnoktaforizma.wordpress.com/2011/09/21/ortadogu-petrol-rezervi/>
- www.first.sipri.org/non_first/result_milex.php?send
- www.youtube.com/watch?v=mztqy_5dPAQ&feature=related